

YILLIK

Annual of Istanbul Studies

2021

3

İSTANBUL
RESEARCH
INSTITUTE

YILLIK: Annual of Istanbul Studies

3 (2021)

YILLIK is a peer-reviewed annual journal, published simultaneously in print and online (via Dergipark).

Editorial Board

Editor: M. Baha Tanman, *Istanbul University (emeritus); Istanbul Research Institute*

Managing Editor: K. Mehmet Kentel, *Istanbul Research Institute*

Emir Alışık, *Istanbul Research Institute*

Brigitte Pitarakis, *Centre national de la recherche scientifique; Istanbul Research Institute*

Gülrü Tanman, *Istanbul Research Institute*

Advisory Board

Ashlhan Akışık, *Bahçeşehir University*

Engin Akyürek, *Koç University*

Serpil Bağcı, *Hacettepe University*

Sarah Bassett, *Indiana University*

Cem Behar

Sibel Bozdoğan, *Boston University*

Ayfer Bartu Candan, *Boğaziçi University*

Zeynep Çelik, *New Jersey Institute of Technology*

Koray Durak, *Boğaziçi University*

Ayşe Ereğ, *Kadir Has University*

Ahmet Ersoy, *Boğaziçi University*

Walter Feldman, *New York University, Abu Dhabi*

Emine Fetvacı, *Boston University*

Murat Güvenç, *Kadir Has University*

Shirine Hamadeh, *Koç University*

Ivana Jevtić, *Koç University*

Cemal Kafadar, *Harvard University*

Çiğdem Kafescioğlu, *Boğaziçi University*

Leyla Kayhan Elbirlık, *Özyeğin University*

Selim S. Kuru, *University of Washington*

Tuna Kuyucu, *Boğaziçi University*

Gülru Necipoğlu, *Harvard University*

Nevra Necipoğlu, *Boğaziçi University*

Tarkan Okçuoğlu, *Istanbul University*

Rana Özbal, *Koç University*

Mehmet Özdoğan, *Istanbul University*

Christine Philiou, *University of California, Berkeley*

Ünver Rüstem, *Johns Hopkins University*

Turgut Saner, *Istanbul Technical University*

Uğur Tanyeli, *İstinye University*

Ceylan Tözeren, *Boğaziçi University*

Uşun Tükel, *Istanbul University*

Title history

2012–2018 | İstanbul Araştırmaları Yıllığı / Annual of Istanbul Studies, 1–7

2019– | YILLIK: Annual of Istanbul Studies

Mode of publication: Worldwide periodical, published annually every December

Note to contributors: *YILLIK: Annual of Istanbul Studies* accepts submissions in English and Turkish. Articles should conform to the usage of The Chicago Manual of Style (CMOS), 17th edition, and to the style guides published on the journal's website. Articles in Turkish conform to a customized CMOS style available at the website. Research articles are subject to review by two anonymous reviewers and the editorial board. All other submissions are reviewed by the editorial board.

Istanbul Research Institute Publications 47

Periodicals 10

Istanbul, December 2021

ISSN: 2687-5012

Publisher: On behalf of the Suna and İnan Kıraç Foundation, Necmettin Tosun

Graphic Design: Volkan Şenozan

Editorial Assistant: Miray Eroğlu

Copyediting: Emily Aaruz, Miray Eroğlu, Y. Güneş Yücel, Özge Ertem

Assistants: Osman Kocabal, Ryan Mitchell

Contact: istanbulstudies@iae.org.tr

Color Separation and Print: Onikinci Matbaa Basın Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti. (Certificate no: 46618)

İbrahim Karaoğlanoğlu Cad. no: 35 Kat: 1 Kağıthane/Istanbul

Tel: 0212 281 25 80

© Suna and İnan Kıraç Foundation Istanbul Research Institute

Meşrutiyet Caddesi no. 47, 34430, Tepebaşı - Beyoğlu/Istanbul

www.iae.org.tr

Certificate no: 12482

The views expressed in the articles published in the journal are the authors' own for which the Istanbul Research Institute may not be held accountable. The online edition is open access. Publishing in *YILLIK* is free of charge. Authors of articles published remain the copyright holders and grant third parties the right to use, reproduce, and share the article according to Creative Commons Attribution 3.0 Unported (CC BY 3.0), upon proper citation and acknowledgment of the original publication.

İstanbul Haseki Camii'ne İlişkin Bazı Gözlemler

M. Baha Tanman

Mimar Sinan'ın (ö. 1588) ilk önemli eseri olan Haseki Külliyesi, I. Süleyman'ın (Kanuni) (hük. 1520–1566) eşi Hürrem Sultan'ın (ö. 1558) hayratıdır.¹ Külliyeinin kare planlı ve kubbeli cami 1538–1539'da tamamlanmış, I. Ahmed (hük. 1603–1617) tarafından 1612'de dönemin hassa baş mimarı Sedefkâr Mehmed Ağa eliyle doğu yönüne aynı boyutlara ve tasarıma sahip bir birimin ilavesiyle genişletilmiştir. Bu yazıda camiye ilişkin dört farklı mimari ayrıntı ele alınmıştır. Bunlardan 2017–2020 arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün gerçekleştirdiği restorasyonda ortaya çıkan ve dolayısıyla Osmanlı mimarisine özellikle de Sinan'ın eserlerine ilişkin daha önceki araştırmalarda yer almayan ilk ikisinin tanıtılması, bilim kurulu üyesi olarak görev yaptığım söz konusu restorasyon sürecinde dikkatimi çekmiş olan diğer ikisinin ise dönemin sosyokültürel ortamı içinde yorumlanması amaçlanmıştır.

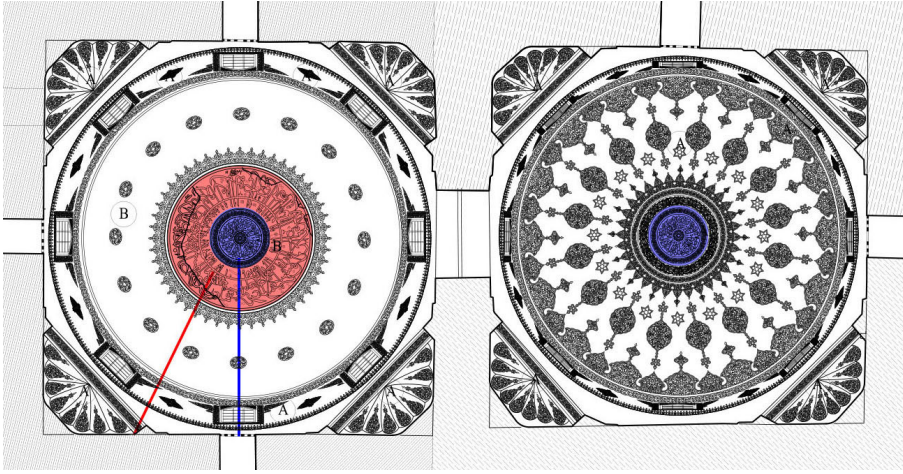
Caminin 1612 Tarihli Biriminde Kubbe Göbeğindeki Hatlar

Caminin farklı tarihlerde inşa edilmiş birimlerine ait kubbelerin cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen bir onarımda çimento sıvayla kaplandığı ve klasik dönem üslubunda kalem işleriyle bezendiği gözlenmiştir. Yapılan rasparlarda, göbeğinde celi sülüs hatlı İhlas suresinin, geçmeli rumilerden

Şekil 1: 1612 tarihli kubbenin göbeğinde ortaya çıkan hat kompozisyonunun izleri. Kübra İnşaat Arşivi

1 Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Topkapı Sarayı, Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini 1. Kitap: İstanbul*, haz. O. Şaik Gökyay (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996), 68, 130; Hüseyin Ayvansaraylı, *Hadikatü'l-cevâmi*, c. 1 (İstanbul, 1865–1866 [1281]), 101; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984), 253; Aptullah Kuran, "Mimar Sinan'ın Camileri," *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, c. 1, haz. Sadi Bayram (İstanbul: Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1988), 194; A. Hâki Demir et al., *Fâtih Câmileri* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Fatih Şubesi, 1991), 117–119; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi* (İstanbul: İnkılap, 1986), 181–182; Sema Doğan, "Haseki Külliyesi," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 16 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), 370–372; Doğan Kuban, *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye* (İstanbul: Tarih Vakfı, 1997), 60–61; Kuban, *Osmanlı Mimarisi* (İstanbul: Yem Yayınları, 2007), 263–265; Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, çev. Ülkü Sayın (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 419–422; Ernst Egli, *Osmanlı Altın Çağının Mimar Sinan*, çev. İbrahim Ataç (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009), 96–99; Gülru Necipoğlu, *Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*, çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 365–371.

Şekil 2: Restorasyon sonrasında her iki kubbedeki kalem işlerinin çizimi. Kübra İnşaat Arşivi.

Şekil 3: Mihrapta ortaya çıkan bezeme tabakaları. Kübra İnşaat Arşivi.

ve stilize çiçeklerden oluşan üç bezeme kuşağıyla çevrili olduğu 1538–1539 tarihli kubbeye özgün bezeme tabakasına ait herhangi bir ize rastlanmamıştır. Buna karşılık 1612 tarihli kubbenin göbeğinde, celi sülüs hatlı geniş çaplı bir hat kompozisyonundan geriye kalan, ancak harflerin alt kısımlarının görülebildiği etek kısmı ortaya çıkmıştır (şek. 1). Hattat Mehmet Han Akan, harflerin kalıntılarında hareketle burada Fatıha suresinin yazılı olduğunu keşfederek kompozisyonu, dönemin üslubuna olabildiğince uygun bir şekilde restitüe etmiştir. Göbeğin merkezinde boş kalan yuvarlak yüzeyde, bu birimin inşa edildiği 1612'ye ait herhangi bir ize rastlanmadığı için, caminin diğer birimindeki kubbe göbeğinde bulunan İhlas suresi yazılmıştır (şek. 2).

Mihrapta Ortaya Çıkan Bezemeler

Caminin ilk inşa edilen kesiminde bulunan mihrabın yarım sekizgen planlı nişi ve bunu taçlandıran mukarnaslı kavsarası prizmatik üçgenlerle bezeli iki dikdörtgen çerçeveye kuşatılmıştır. Restorasyon sürecinde mihrap yüzeyinde gerçekleştirilen raspalarda, kalın yağlıboya tabakaları altında iki farklı döneme ait bezemeler ortaya çıkmıştır. Kavsarayla içteki

Şekil 4: Taçkapının sağındaki ma'kılı Kelime-i Tevhid. Kübra İnşaat Arşivi.

Şekil 5: Taçkapının solundaki ma'kılı "Dörder Muhammed ve Ali" terkiibi. Kübra İnşaat Arşivi.

Şekil 6: Mardin Ulu Camii'nin minare kaidesinde ma'kılı Kelime-i Tevhid. M. Baha Tanman Arşivi.

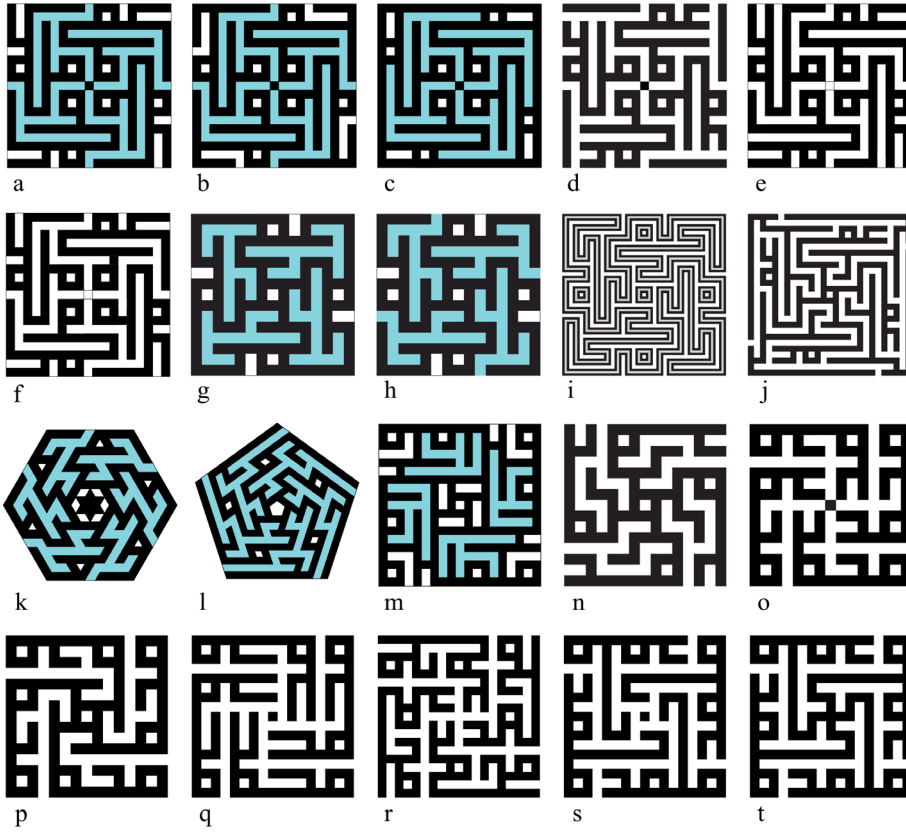
Şekil 7: Mardin Latifiye Camii'nin taçkapısında ma'kılı Kelime-i Tevhid. Fotoğraf: Tehnyat Majeed, 2011. Tehnyat Majeed'in izniyle.

çerçeve arasında kalan üçgen yüzeyler, caminin ilk inşa dönemine ait, kırmızı boyalı zemin üzerine çok alçak kabartma olarak işlenmiş hançer yapraklarından ve şakayıklardan oluşan bir bezemeye kaplıdır. Bitkisel motiflerin altın varaklı olduğu izlerden belli olmaktadır. İki çerçevenin arasında da, koyu yeşil zemin üzerine yine alçak kabartma olarak işlenmiş, vazodan çıkan çiçekler görülmektedir (şek. 3). Söz konusu kuşak on sekizinci yüzyılın ilk yarısında, III. Ahmed (hük. 1703-1730) veya onu izleyen I. Mahmud (hük. 1730-1754) dönemlerinde gerçekleşen bir onarımın ürünü olmalıdır.

Taçkapıdaki Ma'kılı Hatlar

Caminin taç kapısını barındıran girintinin yan duvarlarındaki nişlerin üzerinde kare mermer panolar içinde kabartma olarak işlenmiş ma'kılı hatlar yer alır. Sağdaki panoda Kelime-i Tevhid (şek. 4), soldaki pano ise iç içe geçmiş ve çarkifelek şeklinde istiflenmiş dörder adet "Muhammed" ve "Ali" ismi yer alır (şek. 5).² Osmanlı hat terminolojisinde "satraçlı" olarak da adlandırılan bu yazı türüyle yapılmış kompozisyonlara Orta Asya'dan Endülüs'e uzanan geniş İslam coğrafyasındaki hemen bütün mimari pratiklerde rastlanmakta, bunlar içinde birbirine çok benzeyenlerin ve hatta eşi olanların bulunması ayrıca dikkat çekmektedir. Örneğin Haseki Camii'ndeki Kelime-i Tevhid hatlarına oldukça benzeyen örnekler Mardin'de Artuklu dönemi yapılarından Ulu Camii'nde (1176) minare kaidesinde (şek. 6), Şehidiye Medresesi (on üçüncü yüzyıl başı) ile Latifiye Camii'nde (yak. 1371) (şek. 7) ise—tıpkı Haseki Camii'nde

2 Mamoun Sakkal, "Square Kufic Tessellations," *Abqadiyat* 14 (2019): 52, fig. 11n.

Şekil 8: “Dörder Muhammed ve Ali” terkinin varyantları (Sakkal, “Square Kufic Tesselation, 2019). Mamoun Sakkal’ın izniyle.

Şekil 9: Kahire’de Sultan Kalavun Külliyesi’nde ma’kılı “Dörder Muhammed ve Ali” terki. *The Monumental Inscriptions of Historic Cairo* veritabanı. American University in Cairo’da İslam Sanatı ve Mimarisi profesörü Bernard O’Kane’in izniyle.

olduğu gibi—taç kapılarda, öte yandan Hasankeyf’te Eyyubî dönemine ait kale kapısı (1420) ile Sultan Süleyman Camii minare kaidesinde (1407) yer alırlar.³

Soldaki dörder Muhammed ve Ali terkinin de Mamoun Sakkal tarafından birçok varyantı

³ Tehnyat Majeed “Ma’qili Inscriptions on the Great Mosque of Mardin: Stylistic and Epigraphic Contexts,” *Calligraphy and Architecture in the Muslim World*, der. Mohammad Gharipour ve Irvin Cemil Schick (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013), 370–371.

Şekil 10: Kahire Sadeddin bin Ğurab Medrese-Hankahı'nın mihrap duvarında ma'kılî "Dörder Muhammed ve Ali" terkibi. Fotoğraf: Bernard O'Kane, 2014.

Şekil 11: Bursa Yıldırım Camii'nin pencere sövesinde ma'kılî "Dörder Muhammed ve Ali" terkibi. M. Baha Tanman Arşivi.

tespit edilmiştir (şek. 8).⁴ Haseki Camii'ndekinin eşi olan en eski örnek, Şam'da Eyyubî döneminde şehrin valisi Emir Rükneddin Mankurs el-Falakî tarafından 1224-1227 arasında inşa ettirilen Rükniyye Medresesi'nde bulunmakta,⁵ daha sonra Memluk, Karamanoğlu, erken Osmanlı, Akkoyunlu, Safevî dönemlerine ait birçok yapıda karşımıza çıkmakta ve uygulamaları yirminci yüzyıla kadar devam etmektedir.

⁴ Sakkal, "Square Kufic Tesselations," 49-58, 52, şek. 11.

⁵ Jean Sauvaget, *Les Monuments historiques de Damas* (Beyrouth: Presses de l'Ifpo, 1932), 98-100; Ernst Herzfeld, *Matériaux pour un corpus inscriptionum arabicarum. Deuxième partie: Syrie du nord. Inscriptions et monuments d'Alep* (Cairo: Pifao, 1956), şek. 43; Tehnyat Majeed, *The Phenomenon of the Square Kufic Script: The Cases of Ilkhanid Isfahan and Bahri Mamluk Cairo*, c. 2 (doktora tezi, University of Oxford, 2006), 101, 102; Sakkal, "Square Kufic Tesselations," 51, 52, fig. 11a.

Şekil 12: Hasankeyf El-Rızk Camii'nin minare kaidesinde ma'kûlî "Dörder Muhammed ve Ali" terkibi.
M. Baha Tanman Arşivi.

Söz konusu yapılar şöyle sıralanabilir: Mamluk Kahire'sinden Sultan Kalavun Külliyesi (1284–1285) (şek. 9), Şeyh Zeyneddin Yusuf Kubbesi (1298),⁶ Baybars el-Caşangir (Çeşnigir) Kubbesi (1307–1310), El-Maridânî Camii (1337–1340), Aksungur Camii (1347), Sadeddin bin Ğurab Medrese ve Hankahı (1406) (şek. 10) ve Muhammed el-Sagîr Camii (1426–1427); Halep'te El-Rûmî/Menkali Boğa Camii (1365); Bursa Yıldırım Camii (Osmanlı, on dördüncü yüzyıl sonu) (şek. 11), Hasankeyf'te El-Rızk Camii (Eyyubî, 1409) (şek. 12), Mardin'de Sultan Kasım Medresesi (Akkoyunlu, 1469), İsfahan'da Mescid-i Şah (Safevî, 1611–1638), Kahire'de El-Burdaynî Camii (Osmanlı, 1616–1629) ve Manial Sarayı (Hidivlik, 1899–1929).⁷

Zaman ve mekân açısından birbirinden farklı bunca yapıda aynı kompozisyonun kullanılmış olmasını gezgin zanaatkarların varlığıyla açıklamak pek makul görünmüyor. Böylesi bir yaygınlığın ancak, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde on beşinci yüzyıl sonları veya on altıncı yüzyıl başlarına tarihlenen, Gülru Necipoğlu'nun *Topkapı Scroll* adıyla yayımlanmış olduğu, çeşitli mimari ayrıntıları ve süsleme şemalarını içeren Timurlu kökenli rulo gibi "taşınabilir kataloglar" vasıtasıyla mümkün olabileceği aşikârdır.⁸ Nitekim *Topkapı Scroll*'da yer alan ve kare çerçeve içinde dört adet "Sübhanallah" ibaresinden oluşan bir ma'kûlî hat kompozisyonunu⁹ sırasıyla İstanbul Şehzade ve Edirne Selimiye camilerinde kesme taş duvar yüzeylerine uygulanmış olarak bulabiliyoruz (şek. 13–15).

6 Doris Behrens-Abouseif, "The Qubba, an Aristocratic Type of Zawiya," *Annales Islamologiques* 19 (1983), 1–7.

7 Sakkal, "Square Kufic Tessellations," 52–53.

8 Gülru Necipoğlu, *The Topkapı Scroll. Geometry and Ornament in Islamic Architecture* (Santa Monica: Getty Center for the History of Art and the Humanities, 1995).

9 Ibid., 288.

Şekil 13: *Topkapı Scroll*'da “dört adet Sübhanallah” terkibi (Necipoğlu, *Topkapı Scroll*, 1995).

Şekil 14: İstanbul Şehzade Camii duvarında ma'kılı “dört adet Sübhanallah” terkibi. M. Baha Tanman Arşivi.

Şekil 15: Edirne Selimiye Camii duvarında ma'kılı “dört adet Sübhanallah” terkibi. M. Baha Tanman Arşivi.

Bu kompozisyona dair sorgulama gereğini duyduğum diğer bir husus, Hz. Muhammed'in yanı sıra dört halifeden yalnız Hz. Ali'nin adını içermesine rağmen—Safevî dönemine ait bir örnek hariç—diğerlerinin Sünnî İslâm'ın hâkim olduğu bölgelerde kullanılmış olmasıdır. Üstelik iki adın iç içe geçerek adeta “yekvücut” olmaları, Hz. Peygamber ile Hz. Ali arasında, bazı hadislerle desteklenen,¹⁰ diğer sahabelerden farklı “sırlı” bir yakınlığın varlığını işaret ediyor gibidir. Bunu, Sünniliğin bünyesinde gelişmiş olmakla beraber, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisinin yaşatıldığı, silsileleri Hz. Ali'ye dayanan birçok sufi tarikatının Anadolu, Suriye ve Mısır'daki yaygınlığıyla ve asıl “popüler din” üzerindeki derin etkileriyle açıklamak mümkün görünüyor.¹¹ Nitekim Osmanlı camilerinde “cami takımı” denilen hat grubunun, Allah, Muhammed ve Dört Halife'nin yanı sıra Hasan ile Hüseyin'in isimlerini de içermesi, çeşme ve sebil kitabelerinin birçoğunda Hz. Hüseyin'e ve Kerbelâ şehitlerine gönderme yapılması, ayrıca Muharrem ayında tekkelerde Kerbelâ şehitlerinin uğradıkları zulmü dile getiren merhiyelerin okunduğu aşure cemiyetleri ile anılması gibi “örf-i beldeye” ilişkin birçok uygulama da tarikatların gölgesinde oluşan Sünnî kültürün ürünleridir.

Minberin Külâhı

Haseki Camii'ndeki minberde külâhın Hz. Mevlânâ'nın “Kubbe-i Hadra” olarak anılan türbesini (şek. 16) taçlandıran üstyapı biçiminde olması dikkati çeker. Camideki külâhta aslından farklı olan tek ayrıntı koninin yüzeyindeki kaval silmelerin bir zikzakla donatılmış bulunmasıdır (şek. 17a–17b). Bu külâhın bir eşi de Kanuni ile Hürrem Sultan'ın oğlu II. Selim'in adını taşıyan Konya Selimiye Camii'ndeki minberde karşımıza çıkar. Buradaki örnek Haseki Camii'ndekinden farklı olarak Kubbe-i Hadra'nın özelliklerini tam olarak yansıtan bir maket niteliğindedir (şek. 18). Haseki Camii'ndeki külâhın daha sonra inşa edilen Konya Selimiye Camii için de bir model oluşturduğu düşünülebilir. Fakat Konya'daki örneğin yanı başındaki “aşlına” tamamen sadık olması da gözden kaçmaz.

Necipoğlu, Selimiye Camii'ni, Kanuni'nin oğullarından Selim ve Bayezid arasında Konya'da 1559'da vuku bulan taht savaşından “Hz. Mevlânâ'nın manevî himmetiyle” muzaffer çıkan Selim'in, bir tür “zafer anıtı” olarak niteler ve caminin Mevlânâ Dergâhı'nın hemen yanında, Selim'in ordusunun kamp kurduğu yerde inşa edilmesine de dikkati çeker.¹² Dolayısıyla minberde yer alan bu ayrıntı da Hz. Mevlânâ'ya ithaf edilmiş bir “şükran” olarak anlam kazanmaktadır. Gel gelelim, popüler tarihten beslenen ve “pseudo-tarihi” TV dizileriyle büsbütün pekişen “haris ve entrikacı Hürrem” portresi, Haseki Camii'nde karşımıza çıkan Kubbe-i Hadra imgesi ile ilk bakışta ilginç bir tezat oluşturur. Ne var ki Necipoğlu'nun Hürrem Sultan'ın kişiliğine ve hayatına dair Tâlikizâde Mehmed Subhi'den (ö. 1606)¹³ yaptığı aktarım çoğumuz

10 M. Yaşar Kandemir, “Ali / İlmî Şahsiyeti,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 2, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989), 375–378.

11 Bunlar (alfabetik sırayla) Bayramilik, Bedevilik, Gülşenilik, Halvetilik, Kadirilik, Rufailik ve Saadilik olarak sıralanabilir.

12 Necipoğlu, *Sinan Çağı*, 82.

13 Christine Woodhead, “Tâlikizâde Mehmed Subhi,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 39 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 510–511.

Şekil 16: Konya Mevlânâ Dergâhı'nda Kubbe-i Hadra. M. Baha Tanman Arşivi.

için sürprizlerle doludur. Nitekim söz konusu kaynaktan, Hürrem Sultan'ın âlimlerin yanı sıra tarikat ehline özellikle yakınlık duyduğunu ve onlar için, günümüzde hepsi ortadan kalkmış bulunan birçok zaviye inşa ettirdiğini öğreniyoruz.¹⁴

Son olarak tahlil etmek istediğimiz bir husus da, Osmanlı dönemi minberleri içinde istisna oluşturan bu iki örnekte, en azından Osmanlı İslam kültüründe “makam-ı peygamberi” olarak kabul edilen ve bundan dolayı hatiplerin “edeben” daha alttaki basamaklarda durduğu¹⁵ köşk kısmının Kubbe-i Hadra şeklinde tasarlanmış olmasıdır. Böylesi bir tercih, tarikat ehlinin velileri Hz. Peygamber'in “manevî varisleri” olarak telakki etmelerini mimariye yansıtmakta ve—bir önceki alt başlıkta değindiğimiz—“tasavvuf çeşnili” Anadolu Sünniliğinin diğer bir tezahürü olmaktadır.

Haseki Camii'ne ilişkin bu incelememiz bize, eski eserlerin geçirdiği restorasyonları tıptaki operasyonlara benzetmenin mümkün olduğunu düşündürdü. Zira bu süreçlerde sırf yapıların bünyesindeki “rahatsızlıkların” giderilmesinin yanı sıra, daha önce dikkatten kaçmış olan kimi ayrıntılar teşhis edilebilmekte ve bunlar inşa edildikleri dönemin sosyokültürel ortamı içinde anlamlandırılarak eserin *genius loci*'sini tanımamızı sağlamaktadır.

14 Necipoğlu, *Sinan Çağı*, 365: Hürrem, padişah kocasının mimari himayesinde önemli bir rol oynamayan derviş zaviyelerini özellikle desteklemişti. Kanımca bu tercih, hem onun kişisel sufi eğilimlerini, hem de popüler dinin hamisi olarak halk arasında itibarını arttırma arzusunu sergiliyordu.

15 Örneğin Mağrip ülkelerinde hatip hutbeyi minberin köşk kısmından okumaktadır.

Şekil 17: Haseki Camii'nin minberinde köşk külahının kasnağı. Kübra İnşaat Arşivi.

Şekil 18: Haseki Camii'nin minberinde köşk külahının üst kesimi. Kübra İnşaat Arşivi.

Şekil 19: Konya Selimiye Camii'nin minberinde köşkün külahı. Fotoğraf: Abdullah Çağdaş.

